

Ольга ШВЕД

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СТЕПАНА ВИТВИЦЬКОГО В РОКИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ (1918–1923)

Проаналізовано участь Степана Витвицького в революційних подіях листопада 1918 р., розглянута його діяльність в державних інституціях ЗУНР, проаналізовано його взаємини із чільними діячами української держави.

Ключові слова: *Степан Витвицький, ЗУНР, державний секретаріат закордонних справ, українсько-польська війна, соборність.*

Під впливом масового національного руху, що значно посилювався в Галичині починаючи з кінця 1890-х рр., на політичну арену краю вийшла низка талановитих громадсько-політичних діячів, серед яких і Степан Витвицький. Свою політичну кар'єру майбутній президент Української Народної Республіки (УНР) в екзилі розпочав у державних інституціях Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). Відстоювання ідеї національної самобутності та єдності українського народу, захист його національних і соціально-економічних прав стали засадничими принципами його дипломатичної діяльності.

Участь С. Витвицького в національно-визвольних змаганнях 1918–1923 рр. розглянуто істориками в контексті більш узагальнюючих проблем. Серед досліджень, в яких епізодично згадується постать дипломата ЗУНР, варто виділити роботи С. Волинця¹, К. Кондратюка², О. Сухого³, О. Красівського⁴, М. Литвина⁵ та ін. Основна мета розвідки – визначити особливості дипломатичної діяльності С. Витвицького у роки визвольних змагань, охарактеризувати його ставлення до чільних проблем українського державотворення.

Першим кроком галицьких українців на шляху до власної держави стало скликання 18 жовтня 1918 р. Української Національної Ради (УНРади), що проголосила державність на західноукраїнських землях. Непоступливість поляків, їх небажання визнавати рішення УНРади, змушувало українців розв'язувати проблему шляхом збройного виступу – 31 жовтня 1918 р. зібралася термінове засідання Ради, на якому Д. Вітовський вимагав розпочати повстання у ніч із 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. С. Витвицького, як представника УНРади, відправлено до Дрогобича з таємною місією підготовки перебрання влади від австрійців у повіті. Згодом, після вдалого збройного виступу, 12 листопада 1918 р. його включено до складу УНРади, а 4 січня 1919 р. – обрано одним із секретарів цієї державної інституції.

В умовах українсько-польської війни С. Витвицький проводив значну організаційну роботу серед військових Української галицької армії (УГА). З цього приводу

Л. Цегельський відзначав: “Аби зміцнити наші війська, що вийшли зі Львова та стояли між Винниками і Куровичами, ми наказали відправити туди по кілька сотень з Тернополя, Станиславова і т.д., пославши навіть д-ра Василя Панейка і д-ра Степана Витвицького на Покуття, щоб особисто пояснили тамтешнім провідникам важливість ситуації та припилювали передислокацію військових частин під Львів...”⁶.

Одним із найважливіших тогочасних завдань УНРади було об’єднання ЗУНР із УНР, що справедливо вважалося втіленням у життя віковичного прагнення українського народу до національно-державної єдності. Уже 1 грудня 1918 р. у Фастові укладено попередній договір про злуку УНР і ЗУНР. Цей договір був ратифікований на сесії Української Національної Ради 3 січня 1919 р. Водночас законодавчий орган республіки вибрав делегацію у складі 65 осіб, які повинні були представляти Західну Україну під час офіційного проголошення злуки УНР із ЗУНР. Її очолював Лев Бачинський. С. Витвицький входив до складу посольської делегації, яка мала вручити Директорії грамоту-звернення УНРади і Ради державних секретарів ЗУНР від 16 січня 1919 р. з викладом змісту Закону про злуку. Грамоту підписали: від імені Президії УНРади – Л. Бачинський і С. Витвицький; від імені Ради державних секретарів – С. Голубович і Л. Цегельський. 22 січня 1919 р. Акт злуки урочисто проголошено на Софійському майдані в Києві⁷. 23 січня 1919 р. у Києві відкрився Трудовий конгрес, який зібрав 400 представників від УНР і 65 делегатів від ЗУНР. Ухвалу Української Національної Ради ЗУНР зачитав С. Витвицький, а універсал Директорії – С. Золочанський.

Організаційні здібності С. Витвицького зауважило керівництво ЗУНР. У складних суспільно-політичних умовах він 12 лютого 1919 р. очолював Державний секретаріат закордонних справ, замінивши на цій посаді В. Панейка, що перебував з місією у Парижі. Результатом діяльності останнього стала телеграма від 10 березня 1919 р., надіслана генералові М. Омеляновичу-Павленку за підписами Вільсона, Ллойд Джорджа, Клемансо і Орландо, у якій пропонувалось укласти перемир’я на основі спільної компромісної угоди, у якій було враховано територіальні претензії обох воюючих сторін⁸. Проаналізувавши тогочасну ситуацію, що склалася на фронті, С. Витвицький відзначив основні причини поразки уряду ЗУНР: “З самого початку не було того тісного контакту між суспільністю і правительством, на яким ґрунтується державний устрій західноукраїнської демократії. Се одна недостача, а друга – се повна алергічність публічної опінії і безпрограмовість громадянської роботи”⁹.

Основне завдання, що постало перед дипломатом в таких умовах – зберегти територіальну цілісність ЗУНР. Ситуація ускладнювалася претензіями до ЗУНР Румунії, що претендувала на Буковину. До Бухареста для налагодження двосторонніх відносин була вислана делегація на чолі з С. Витвицьким. Український дипломат, визначивши складну зовнішньо-політичну ситуацію, що склалася в регіоні, запропонував румунській стороні допомогу ЗУНР у боротьбі з більшовизмом, загроза поширення якого нависла над Європою. Водночас румунський прем’єр Ферікілі виступив ініціатором створення союзу Польщі, ЗУНР та Румунії, основна мета якого – протидія поширенню комуністичних ідей. Ця пропозиція знайшла підтримку у голови місії Антанти в Румунії Бартело. Результати дипломатичної політики С. Витвицького у Бухаресті та досягнуті домовленості були знівельова-

ні в Парижі, де провідні європейські держави на мирній конференції виступали за створення антибільшовицького блоку держав, в основі якого – союз Польщі і Румунії. Також слід зауважити, що тоді існував попередній польсько-румунський договір, який передбачав окупацію частини території Східної Галичини румунськими військами¹⁰.

9 червня 1919 р. С. Голубович разом з усіма членами Державного секретаріату пішов у відставку, передавши свої повноваження Є. Петрушевичу. Тоді ж “волею Президії Виділу Української Національної Ради і Державного Секретаріату” Є. Петрушевич одержав повноваження Диктатора. Державний Секретаріат він замінив створеною Радою уповноважених, у складі: С. Голубовича (уповноважений із внутрішніх справ); С. Витвицького (уповноважений зовнішніх справ); І. Мирона (уповноважений шляхів і комунікації); В. Курмановича (уповноважений військових справ).

Відступ армії ЗУНР під натиском 80-ти тисячної армії Галлера, змусив С. Голубовича і С. Витвицького розпочати переговори з С. Петлюрою про перехід УГА за Збруч. Згодом, зважаючи на безвихідну ситуацію, керівники УНР досягли порозуміння з польською стороною, що викликало обурення С. Витвицького, який вбачав у такому союзі зраду національних інтересів західних українців, що “віддавалися на поталу Польській державі”¹¹.

Упродовж серпня–вересня 1919 р. тривали переговори між обома урядами про висилку дипломатичної місії до Варшави. Тодішній міністр закордонних справ УНР А. Лівницький намагався переконати галицьких політиків у необхідності порозуміння з Польщею ціною відступу галицької території по лінії Буг – Стрий. Саме на цій платформі мала складатися спільна місія. Проте аргументи А. Лівницького не переконали галичан, однак останні погодилися на висилку спільної місії до Варшави, в якій Галичину представляли А. Горбачевський, О. Новаківський і С. Витвицький (заступник голови місії). На них покладалося завдання “не допустити до яких-небудь шкідливих заяв дотично Галичини”, а також “облекшити нескладно важке становище українського населення краю”¹².

По приїзді місії до Варшави наприкінці вересня 1919 р. розпочалися переговори з польським урядом. Становище галицьких представників у делегації стало особливо складним після переходу УГА до Денікіна. “Однак, положення в краю, – згадував С. Витвицький, – як не менше хід згаданих переговорів з Польщею вимагали, щоб ми за всяку ціну в місії залишились, хоч деякі товариші А. Лівницького домогались повного розриву з нами. Після деяких запевнень з нашої сторони, ми остаточно в місії залишились”¹³.

Польські представники вимагали від УНР згоди на окупацію Галичини. С. Витвицький зауважував: “Пам’ятаю точно і з подробицями з яким натиском, а той з якими погрозами щодо всяких так званих страшних консенвенцій старались не тільки унерівські, а й дуже поважні галицькі політики від правих до лівих включно переконати мене про необхідність нашої згоди на такий поділ”¹⁴. Недосягнувши порозуміння із УНР, галицькі делегати вийшли із складу делегації, а С. Витвицький та А. Горбачевський висловили протест щодо акту С. Петлюри від 22 грудня 1919 р. у якому останній відмовлявся від території Галичини. Зрештою, як відзначав Л. Цегельський, “у галицьких політиків не було ні ясної лінії, ні послі-

довності, за винятком хіба що... д-ра Василя Панейка, д-ра Степана Томашівського й д-ра Степана Витвицького, які підтримували ідею, по-перше, самостійної галицької політики, а по-друге, злагоди з альянтами і з Польщею – хоч би й довелося пожертвувати дещо з нашої території”¹⁵.

З вересня по грудень 1919 р. С. Витвицький нав’язав “чимало знайомств і зв’язків з членами польського уряду і провідниками польського сейму, зокрема з міністром Білінським, прем’єром Скульським, тодішнім міністром внутрішніх справ Войцеховським, послами Ротаєм, Домбським, Ст. Грабським, Недзялковським та іншими видатними польськими політичними діячами”¹⁶. Не поступаючись в основних вимогах, він намагався переконати польських політиків у потребі визволення українських політичних в’язнів і полонених. Згадуючи про своє перебування у польській столиці, відомий громадсько-політичний діяч підкреслював: “Тямлю, що між іншим своїми інтервенціями вспів я вєднати відложення поділу краю на воевідства. Однак найтрудніше йшло діло з визволенням наших молодечих цивільних комбатантів, що то було подавали кулі нашим стрільцям чий самі стріляли – та опісля полонених у Тухолі. Щодо перших, то в одній з промов тодішній голова Пльської держави марш. Пілсудський порадив мені, щоби родичі в’язнів індивідуально, в кожному випадку зокрема, вносили прошення про їх звільнення з в’язниці, бо з огляду на політичні відносини трудно було б обняти ту справу одним актом. Так зроблено і молодих в’язнів випущено на волю. Щож до ув’язнених у Щипюрні й Тухолі, то ті табори ліквідовано щойно після моєї одної довгої розмови з архієпископом Теодоровичем, тодішнім фактичним лідером сеймової правіці”¹⁷.

Наприкінці 1919 р. уряд ЗУНР переїхав до Відня, де зазнав чергової трансформації: 1 серпня 1920 р. С. Витвицького призначено уповноваженим закордонних справ в екзильному уряді ЗУНР. Він запропонував Є. Петрушевичу провести реорганізацію свого відомства з урахуванням зовнішньополітичної ситуації. План передбачав утворення чотирьох секцій й запровадження посади референта. Пріоритетним напрямом зовнішньополітичної діяльності свого відомства він вважав налагодження добросусідських відносин із Чехословаччиною, в інтересах якої, за його переконаннями, було утворення української держави.

У другій половині червня 1920 р. С. Витвицький звернувся до львівської делегації УНРади з проханням звільнити його з місії у Польщі. Однак УНРада не погодилася і уже на початку липня 1920 р. він був прийнятий тодішнім польським прем’єром В. Грабським. Предметом розмов стали події на польсько-радянському фронті та суспільно-політичне становище в краї. У розмові польський прем’єр заявив, що “Польща на днях визнає де юре Литву і що в польських міродатних політичних сферах пробивається щораз більше переконання про “потребу визнання Польщею галицької державності”¹⁸. Також В. Грабський намагався через С. Витвицького нав’язати контакти з екзильним урядом ЗУНР, наголошуючи, що лише питання статусу Львова залишається відкритим. В інших питаннях польська сторона погоджувалася на галицьку державність.

Діалог двох держав став можливим внаслідок зміни зовнішньополітичної ситуації. Переможний наступ Червоної Армії в середині липня 1920 р., змусив польську сторону піти на компромісні варіанти розв’язання східногалицького питання. Внаслідок укладеного договору, 25 липня 1920 р. диктатор ЗУНР Є. Петрушевич

видав розпорядження про організацію “Уряду Диктатора ЗУНР” з осідком у Відні. Уповноваженим закордонних справ вкотре призначено С. Витвицького. Він запропонував кардинально новий зовнішньополітичний курс, в основі якого – ідея Галицької незалежної республіки¹⁹.

28 листопада 1920 р. УНРада за підписами Є. Петрушевича, К. Левицького, С. Витвицького і Е. Брайтера надіслала до Ліги Націй ноту протесту, з вимогою визнати незалежність Східної Галичини, а разом з тим також захистити українське населення краю від безчинств польського режиму. На засіданні 23 лютого 1921 р. Рада Ліги Націй визнала носієм верховної влади Східної Галичини, згідно з міжнародно-правовими нормами, країни Антанти, а Польщу – тільки тимчасовим військовим окупантом.

Не останню роль у переговорах щодо статусу Галичини відігравали економічні інтереси західних держав. Після підписання польсько-радянської угоди в Ризі, С. Витвицький пообіцяв англійським компаніям протекторат над нафтовим басейном Галичини, в разі позитивного для ЗУНР вирішення питання приналежності Східної Галичини. Відповідні переговори між галицькими делегатами і представниками британських нафтових кампаній відбулися влітку 1921 р. у Лондоні та у грудні того ж року – у Відні.

Керівник зовнішньополітичного відомства закликав дипломатів ЗУНР піти шляхом прибалтійських республік та якомога швидше розпочати переговори з Великобританією. Досягнуті домовленості між прибалтійськими республіками і Великобританією С. Витвицький назвав першим кроком англійського велетня на європейській суші. “Добровільне відання своєї господарської будучности згаданими трьома малими державами в руки Англії, – зазначав дипломат, – се добровільне підчинення їх під англійський протекторат. Англія володіє тим самим Балтійським морем і його південним берегом від Гданська по Фінський залив, винявши східну Прусію. Можна передбачити, що вона змагатиме до того, щоби відти промостити собі свій похід даліше, на південь та здобувати для себе новий шлях до Індії на просторі, що простягається між Балтійським і Чорним морем, вже сьогодні вбранім в англійські прапори. Може бути, й ся ідея між іншим, лягла в основу сучасної англійської політики на Сході Європи”²⁰. Власне на цьому шляху, на думку С. Витвицького, Англія повинна була “зустрітися з Україною”. Він констатував: “Не буде се та злиденна “бита дорога”, про яку співає народня пісня – а шлях до господарського і культурного розцвіту, сфера творчої великодержавної політики, що може нас вивести у люде. Консорція англійських банків і фінансієрів рада би хоч раз почати торгівельні зносини з Україною. Знайти Україні в тій сфері – се не абияка політична перспектива і примана. Але щоб туди попасти, необхідно треба нам мати яку таку силу. Її треба творити намагаючись, не втрачаючи ні одної хвилини дорогого часу, що може й не вернеться більше. Мусимо її творити усі разом, одностайно”²¹.

21 січня 1921 р. відбулися чергові ротації в екзильному уряді ЗУНР: К. Левицького призначено Уповноваженим закордонних справ, натомість С. Витвицького – головою делегації ЗУНР на Мирній конференції в Парижі та керівником надзвичайної дипломатичної місії ЗУНР у Лондоні. Основне завдання дипломата – змінити ставлення країн Антанти до проблеми західноукраїнських земель. Незабаром, завдяки переговорам С. Витвицького з окремими членами Британського парламен-

ту, вдалося досягти певного поступу у ставленні окремих громадсько-політичних діячів острівної країни до галицького питання.

Однак, зневірившись у зовнішній допомозі окремих держав, 28 серпня 1922 р. Є. Петрушевич передав свої повноваження К. Левицькому, С. Витвицькому і о. Й. Жану для захисту інтересів населення Східної Галичини в Лізі Націй. Уже 6 вересня 1922 р. ця впливова міжнародна інституція отримала ноту від імені УНРади за підписами К. Левицького і С. Витвицького, з вимогою вирішити проблему Східної Галичини. 22 вересня 1922 р. Третя асамблея Ліги Націй ухвалила повторну резолюцію з вимогою вирішити проблему територіального статусу краю²². С. Витвицький констатував, що незважаючи на те, що проблема адміністративно-територіального устрою Східної Галичини, її приналежність вже втретє розглядається на засіданнях Ліги Націй, питання й надалі залишається відкритим.

Український дипломат продовжував наполегливо шукати шляхи порозуміння з чільними членами асамблеї Ліги Націй і представниками країн Антанти. 11 березня 1923 р. С. Витвицький провів робочу зустріч із начальником східноєвропейського відділу МЗС Франції Лярошем. Зовнішньополітичні орієнтири цієї країни продовжували бути незмінними – Польща залишалася стратегічним партнером Франції. Зрештою, Рішенням Ради послів держав Антанти 14 березня 1923 р. територію Східної Галичини приєднано до Польщі.

Таким чином, С. Витвицький став активним учасником національно-визвольних змагань галицьких українців 1918–1923 рр. Під його керівництвом на початку листопада 1918 р. українці перебрали владу від поляків у Дрогобицькому повіті. Відомий громадсько-політичний діяч виступив поборником ідеї злуки УНР і ЗУНР, що було реалізовано 22 січня 1919 р. Основну причину поразки ЗУНР вбачав у розриві відносин між керівництвом держави та простими громадянами. В умовах польсько-української війни, очоливши секретаріат закордонних справ, С. Витвицький виконував функцію координатора діалогу між урядом ЗУНР з одного боку, та іноземними державами, міжнародними місіями – з іншого. Пріоритетним напрямом роботи на займаній посаді голова секретаріату вважав налагодження добросусідських відносин із Румунією, Чехословаччиною, пошук взаємовигідних форм співпраці з низкою західноєвропейських держав. Основне вістря дипломатичної роботи спрямовував на позитивне вирішення для екзильного уряду проблеми незалежності Східної Галичини, що однак стало недосяжним завданням, зважаючи на відсутність зацікавлення світової громадськості у появі нової держави у Центрально-Східній Європі.

¹ *Волинець С.* Передвісники і творці Листопадового зриву. Західно-українські громадські і політичні діячі. – Вінніпег, 1965. – 324 с.

² *Кондратюк К.* Нариси історії українського національно-визвольного руху XIX століття. – Тернопіль, 1993. – 98 с.

³ *Сухий О.* Галичина: між сходом і заходом. Нариси історії XIX – початку XX ст. – Львів, 1999. – 206 с.

⁴ *Красівський О.* Галичина у першій чверті XX ст.: проблеми польсько-українських стосунків. – Львів, 2000. – 416 с.

⁵ *Литвин М.* Українсько-польська війна 1918–1919 рр. – Львів, 1998. – 526 с.

- ⁶ Цегельський Л. Від легенди до правди – Нью-Йорк; Філадельфія, 1960. – С. 114.
- ⁷ Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія ЗУНР. – Львів, 1995. – С. 52.
- ⁸ Великочій В. Джерела до вивчення державного будівництва в ЗУНР. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 85.
- ⁹ Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Документи і матеріали. – Т. 1: Листопада 1918 р. національно-демократична революція, проголошення ЗУНР. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 54.
- ¹⁰ Діло. – 1919. – 14 жовтня.
- ¹¹ Кондратюк В.О., Регульський В.Л. ЗУНР: становлення і захист. – Львів, 1998. – С.31.
- ¹² Діло. – 1919. – 24 серпня.
- ¹³ Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Т. 1. – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто, 1973. – С. 196.
- ¹⁴ Громадський голос. – 1919. – 23 грудня.
- ¹⁵ Цегельський Л. Вказ. праця. – С. 126.
- ¹⁶ Діло. – 1919. – 24 серпня.
- ¹⁷ Там само.
- ¹⁸ Там само.
- ¹⁹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф. 269. – Оп. 1. – Спр. 61. – Арк. 9–10.
- ²⁰ Там само. – Арк. 51.
- ²¹ Там само. – Арк. 52.
- ²² Там само. – Арк. 57.

Ol'ha Shved. STEPAN VYTVYTS'KYI'S CIVIC AND POLITICAL ENGAGEMENT IN THE NATIONAL LIBERATION STRUGGLE (1918–1923)

The article explores Stepan Vytvyts'kyi's participation in the revolutionary events of November 1918 and his activities in the ZUNR institutions. It also analyzes Vytvyts'kyi's relations with the Ukrainian state leaders.

Key words: *Stepan Vytvyts'kyi, the ZUNR, the State Foreign Affairs Secretariat, the Polish-Ukrainian War, unity (sobornist').*